

ДО ПИТАННЯ ГРИ СЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті на матеріалі англійської мови розглядаються деякі аспекти каламбурного осмислення та обігравання різних типів семантико-структурних відношень лексичного рівня, а також структурних елементів слова на рівнях морфеміки і словотворення. Гра слів саме на цих рівнях супроводжується графічними видозмінами акцентованого і переосмисленого компонента.

У широкому комплексі виражально-зображальних засобів мови [див., зокрема: 1] помітне місце посідає явище гри слів, що полягає у "спеціальному використанні звукової, лексичної або граматичної форми слів, а також частин слів, фразеологізмів, синтаксичних конструкцій для створення певних фонетико- та семантико-стилістичних явищ, що ґрунтується на зіставленні й переосмисленні, обіграванні близькозвучних або однозвучних мовних одиниць з різними значеннями" [2: 37]. Термін "гра слів", таким чином, стосується обігравання мовних одиниць не тільки на лексичному рівні, як це впливає з його вужчого розуміння, а й на інших мовних рівнях. Крім того, всупереч поширеній у літературознавчій і мовознавчій стилістиці думці явище гри слів не слід розуміти як цілком ідентичне поняттю каламбуру. Останній є одним з різновидів цього явища, який полягає у використанні зовнішньої подібності або тотожності мовних одиниць з метою досягнення гумористичного (жартівливого, іронічного, сатиричного) ефекту.

Явище гри слів найповніше досліджене на фонетичному (це насамперед різноманітні звукові повтори) та лексичному (обігравання значень полісемічного слова, омонімів та паронімів) рівнях.

Значно менше це явище вивчене у словотворенні й особливо в граматиці (в морфеміці, морфології, синтаксисі), хоч на цих мовних рівнях воно також є одним із традиційних і досить поширених семантико-стилістичних засобів.

З огляду на сказане вище, явище гри слів та, зокрема, каламбуру як одного з його основних різновидів, потребує поглибленого і розширеного підходу – з урахуванням його функціонування на різних мовних рівнях та у вигляді різних структурних побудов. Мета дослідження полягає, по-перше, в дослідженні особливостей функціонування явища гри слів на різних мовних рівнях – насамперед тих, які досі менше привертала до себе увагу дослідників, по-друге, в подальшому вивченні особливостей семантико-структурної організації конструкцій з елементами гри слів. Завдання дослідження, що випливають з поставленої мети, полягають у тому, щоб дати опис особливостей функціонування явища гри слів на різних мовних рівнях (у лексиці, морфеміці і словотворенні); простежити функціонування явища гри слів у мові гумористичних текстів, а також у текстах таких жанрових різновидів, які досі менше злучалися до аналізу (це, зокрема, рекламні тексти, тексти SMS-повідомлень та ін.). Об'єктом дослідження є масив висловлень з елементами гри слів в англійській мові, а предметом – особливості структури та функціонування мовних одиниць з елементами гри слів.

Як уже зазначалося вище, основним виявом явища гри слів, на думку багатьох лінгвістів, виступають стилістичні засоби створення комічного ефекту [3; 4; 5; 6], іншими словами, термін "гра слів" ототожнюється з поняттям "каламбур". З іншого боку, явище гри слів визначається як таке, що ґрунтується на навмисному зіставленні в одному контексті або в тексті і в уявленні реципієнта двох (і більше) мовних одиниць з подібним або тотожним звучанням, але з різним значенням. На сприйнятті значення слова тільки через його форму ґрунтується явище "народної етимології" – "факти хибного розуміння походження або значення мовної одиниці, коли їй на основі випадкової формальної подібності або тотожності з іншою одиницею, більш знайомою мовцеві, помилково приписуються і значення чи мотивація, аналогічні цій останній" [7: 371]. За ознакою наявності або відсутності стилістичної заданості гра слів – як спеціально побудований мовний засіб – протиставляється явищу "народної етимології", яке хоч і ґрунтується, як і гра слів, на семантичному зближенні мовних одиниць, між якими реально існує тільки випадковий повний або частковий збіг у формі, але це зближення має не усвідомлюваний самим мовцем, спонтанний характер. Проте в самій мові між цими двома явищами не завжди можна провести однозначну межу, оскільки у випадках гри слів виділяються явища жартівливої (іронічної, глузливої, сатиричної) "етимологізації", наприклад:

English professor: "What is the difference between an active verb and a passive verb?"

Student: "An active verb shows action, and a passive verb shows passion" [8: 12], пор. active verb "активне дієслово", action "дія", passive verb "пасивне дієслово", passion "пристрасть".

Найрізноманітніші форми вияву гра слів має на лексико-семантичному рівні – як обігравання слів-омонімів, значень полісемічного слова й особливо слів-паронімів. Щодо використання омонімів у

ролі чинника каламбурних обігрань слів Л. А. Булаховський зауважував: "Можлива неясність фразного змісту, залежна від властивих мові усталених у ній омонімів, ... може знайти своє спеціальне застосування у грі словами, дотепних навмисно організованих непорозуміннях, легке розплутання яких дає своєрідну насолоду. Багаті на омоніми мови, як-от англійська або з слов'янських чеська, становлять у цьому відношенні вдячніший за інші інструмент. Будучи серед інших важкими іноземцями щодо ясності, вони прекрасне джерело мовного гумору..." [9: 432-433].

Введення омонімів у контекст каламбурного характеру є традиційним прийомом словесної гри в текстах творів гумористичного жанру, наприклад:

The movie manager was furious. "What's the matter?" asked his assistant. "Is anything wrong?" "Anything wrong!" he snored. "Why, you've advertised for next week: 'Smiling Eyes – with a strong cast!" [8: 98], пор. *cast* "акторський склад" і *cast* "косоокість".

Роль полісемії в ділянці семантико-стилістичних засобів мови для творення словесної гри набагато вагоміша, ніж роль омонімії. Пор. обіграння двох значень дієслова *to join* "приєднуватися до" і "з'єднати (повінчати)" у наступному прикладі:

Lloyd had taken his girl friend to lunch and she had spoken to a nice-looking man at the next table. "Is that man a friend of yours?" asked Lloyd. "Yes", she replied. "Then I think I'll ask him to join us". "Oh, Lloyd, this is so sudden!" "What's so sudden?" "Why – why – he's our minister" [8: 106].

Оскільки в самій мові слів, що мають звукову близькість, значно більше, ніж слів, що мають цілковиту тотожність форми, пароніми ще частіше використовуються як засіб словесної гри. Зіставлення в тексті близькозвучних слів породжує нове, оригінальне, зовсім несподіване їх осмислення, наприклад:

*Gibbon, the historian, was one day attending the trial of Warren Hastings in Westminster Hall, and Sheridan, having perceived him there, took occasion to mention "the luminous author of 'The Decline and Fall of the Roman Empire'". After he had finished one of his friends reproached him with flattering Gibbon. "Why, what did I say of him?" asked Sheridan. "You called him the luminous author." "Luminous? Oh, I meant voluminous!" [8: 85], пор. *luminous* "видатний" і *voluminous* "плідний (про письменника)".*

Досить помітне місце в явищі словесної гри посідають різноманітні випадки обіграння компонентів слова в межах будови слова (на письмі можливі графічні модифікації). На рівні будови слова явище словесної гри може реалізовуватися шляхом переосмислення етимологічного значення компонента. Досить популярними є жартівливі "етимологізування" частин слова, наприклад:

One day Luther Burbank was walking in his garden when he was accosted by an officious acquaintance who said: "Well, what are you working on now?" "Trying to cross an eggplant and milkweed", said Burbank. "And what under heaven do you expect from that?" Burbank calmly resumed his walk. "Custard pie", he said [8: 92].

Жарт побудований на тому, що в назви рослин *eggplant* "баклажан" і *milkweed* "молочай" входять слова *milk* і *egg*, тобто назви продуктів, необхідних для приготування тіста. Випадки аналогічного, свідомо неправильного "етимологізування" спостерігаються на лексичному рівні (див. згадані вище приклади на зразок *active – action, passive – passion*). Але на відміну від рівня морфеміки, де переосмислюється окремий компонент слова, на лексичному рівні відбувається переосмислення слова в цілому.

Як засіб привернення уваги до семантики складових компонентів слова шляхом асоціювання їх з одно- або близькозвучними словами виділяється явище "розшифровування" компонентів аббревіатур і графічних скорочень або й звичайних слів як нібито початкових елементів відповідних інших слів – окремого слова, членів словосполучення або навіть речення.

"Розшифровування" структури слова має переважно жартівливу, іронічну або емоційно-експресивну спрямованість і часто використовується в мові реклами з метою привернення уваги потенційного покупця до пропонованого товару. Наприклад, назва фірми-виробника побутової техніки **LG** розшифровується як *Life's Good*, а саме розшифровування пишеться безпосередньо під назвою торговельної марки для створення позитивних асоціацій.

"Розшифровування" потрібного слова графічно може робитися у формі акростиха, коли це слово подається по вертикалі, а кожна з його букв починає по горизонталі певний текст:

*Thank you for your
Eagerness to teach
And
Care for our children,
Helping us in
Educating them to be
Responsible, respectable people.*

В окремих випадках "розшифрування" може спиратися не тільки на початкові звуки (літери) опорних слів. Наприклад:

V... is for *Valentine*, you are my only *Valentine*.

A... is for *Always be yours*.

L... is for *Love at its most extreme*.

E... is for *Everlasting love; Ecstatic love*.

N... is for *Never-ending love*.

T... is for we will always be *Together forever*.

I... is for you being *Intelligent and Innocent*.

N... is for *Nature's naughty way of saying I love you*.

E... is for *Eternity, our love is so ever lasting*.

Гра слів на рівні словотворення відбувається у взаємодії з рівнем морфеміки. Спостерігаються випадки аналогії, тобто утворення нового слова шляхом переосмислення одного слова за зразком іншого. Як відзначає Д. М. Шмельов, "при встановленні нових, не властивих слову як такому зближень, мовці можуть змінювати звукову форму слова, ніби "прояснюючи" його внутрішню форму, а тим самим уносячи в слова додаткові експресивно-сміслові відтінки... Є... характерний випадок такого переінакшування звукової форми, при якому "мотивується" тільки якась частина слова..., причому "залишок" так і лишається не мотивованим з погляду словотвірних моделей..." [10: 203-204]. Наприклад:

Without love – days are Sadday, Moanday, Tearsday, Wasteday, Thirstday, Frightday, Shatterday... so be in love every day (Love SMS Text Message), пор. *sad* "сумний", *moan* "стогін", *tears* "сльози", *waste* "пустеля", *thirst* "спрага", *fright* "страх", *to shatter* "руйнувати (плани, надії)".

Дослідниця цього явища на матеріалі англійської мови І. Е. Сніховська так визначає механізм асоціативного зближення мовних одиниць на основі їх фонетичної подібності: "... фоносемантична іграма виникає в результаті зближення мовної одиниці-прототипа зі співзвучною лексеомо-мотиватором, внаслідок чого смислова інтерпретація базується на фонетичних стимулах" [11: 103-104].

Гра слів на рівні морфеміки та словотворення найчастіше, порівняно з виявами цього семантико-стилістичного явища на інших мовних рівнях, супроводжується графічними видозмінами акцентованого і переосмисленого компонента, завдяки чому він більше увиразнюється і дістає більше шансів привернути увагу читача. Одним із способів графічного виділення потрібного компонента слова для увиразнення його асоціативного зв'язку з якоюсь іншою мовною одиницею є відокремлення його в межах слова за допомогою дефіса. Наприклад:

"*I say, Tom-ass, how are things?*" asked one smart aleck of his acquaintance named Thomas. Unfortunately, the smart aleck had forgotten his own name was Samuel, for Thomas retorted: "*I'm fine, Sam-mule, and you?*" [8: 96], пор. *ass* "віслюк", *mule* "мул".

Таким чином, семантико-стилістичне явище гри слів може реалізовуватися на різних мовних рівнях. Незважаючи на те, що на рівнях морфеміки і словотворення гра слів є одним із традиційних і досить поширених семантико-стилістичних засобів, на цих мовних рівнях досліджуване явище вивчене значно менше, ніж на рівні лексико-семантичних категорій. Це зумовлює перспективу подальшого розвитку теорії гри слів на матеріалі різних мовних рівнів і на основі різних типів семантико-структурних відношень у мові (полісемії, омонімії, паронімії) та мовних процесів (аналогії, контамінації тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Galperin I. R. Stylistics. – М.: Higher School, 1977. – 336 p.
2. Тараненко О. О. Гра слів // Культура слова. – 1997. – Вип. 50. – С. 37-41.
3. Pochepstov G. G. Language and Humour. – Kiev, 1974. – 318 p.
4. Норман Б. Ю. Язык: знакомый незнакомец. – Минск: Высшая школа, 1987. – 222 с.
5. Колесниченко С. А. Условия реализации стилистического приема "игры слов" в английском языке: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Л., 1979. – 190 с.
6. Овсянников В. В. Языковые средства выражения комического в англоязычной прозе. Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Л., 1981. – 161 с.
7. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.
8. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов // Булаховський Л. А. Вибрані праці: В п'яти томах. – К.: Наук. думка. – Т. 1, 1975. – С. 321 – 470.
9. English Humour. – М: International Relations Publishing House, 1964. – 144 с.
10. Шмельов Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Наука, 1973. – 280 с.

11. Сниховская И. Э. Средства и приемы языковой игры в современном английском языке: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Житомир: ЖДУ, 2005. – 170 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.03. 2009 р.

Тымчук Е. Т. К вопросу игры слов в английском языке.

В статье рассматриваются некоторые аспекты каламбурного переосмысления и обыгрывания разных видов семантико-структурных отношений лексического уровня, а также структурных элементов слова на уровнях морфемике и словообразования в английском языке. Именно на этих уровнях игра слов сопровождается графическими видоизменениями акцентированного и переосмысленного компонента.

Tymchuk O. T. The Problem of Play on Words in the English Language.

The article deals with some aspects of punning interpretation of diverse types of semantic-and-structural units at the lexical level. It also investigates punning interpretation of structural elements of a word at the levels of morphemics and word-formation in the English language. One these levels pun is accompanied by graphic alterations of stressed and reconsidered component.